

История новейшего времени. Ч. 1.

Вялікабрытанія ў 1918-1939 гг.

1. Сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё Англіі пасля Першай сусветнай вайны.

2. Асаблівасці стабілізацыі ў Вялікабрытаніі. Першае лейбарысцкай ўрад. Усеагульная забастоўка 1926 г.

3. Асаблівасці крызісу 1929-1933 гг. у Вялікабрытаніі. Палітыка другога лейбарысцкага і «Нацыянальнага» урадаў.

4. Унутраная і знешняя палітыка урадаў С. Болдуіна і Н. Чэмберлена ў другой палове 30-х гг.

Літаратура

Остапенко Г.С., Прокопов А.Ю. Новейшая история Великобритании: XX – начало XXI века:

Учеб. пособие. – М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2012. – 472 с.

История Великобритании : Учеб. пособие / К. Н. Корсаков; Ун-т Рос. акад. образования. - М. : Изд-во УРАО, 1997.

История Британских островов/ Джереми Блэк; пер. с англ. С. В. Иванова. - СПб.: Евразия, 2008

Брендон, П. Упадок и разрушение Британской Империи (1781–1997). – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2010.

История Великобритании / под ред. Кеннета О. Моргана. – М.: Издательство «Весь Мир», 2007.

1 Вялікабрытанія скончыла вайну ў лагеры пераможцаў, але гэты поспех даўся ёй дарагой цаной. За чатыры з лішнім гады вайны загінула больш за 750 тыс. брытанцаў (разам з прадстаўнікамі каланіяльнай імперыі-амаль 1 млн чалавек). Каля 2 млн брытанцаў атрымалі раненні і калецтвы. Глобальны ваенны канфлікт пачатку XX ст. увайшоў у гісторыю краіны і ўмацаваўся ў масавай свядомасці брытанцаў як Вялікая вайна, а 11 лістапада адзначаецца як Дзень памяці загінуўшых.

Перамога дазволіла брытанскім кіруючым колам дасягнуць асноўнай мэты: Германія была пераможана і ўжо не ўяўляла пагрозы для Злучанага Каралеўства ў каланіяльнай, ваенна-марской сферах, а таксама як Гандлёва-прамысловы канкурэнт. Нямецкі дредноутны флот быў інтэрнаваны ў брытанскай гавані Скапа-Флоу, германскія каланіяльныя валодання акупаваныя саюзнікамі, а міжнародныя гандлёвыя пазіцыі нямецкай дзяржавы паслабленыя.

Злучанае Каралеўства на Парыжскай канферэнцыі прадстаўляла дэлегацыя на чале з Дэвідам Лойд Джорджам, зноў ўзначалілі ўрад у 1918 г. кіраўнікі Вялікабрытаніі змаглі дамагчыся таго, каб на канферэнцыі сваіх прадстаўнікоў мелі Брытанскія дамініёны (Аўстралія, Канада, Паўднёва-Афрыканскі Саюз, Новая Зеландыя) і найбуйнейшая калонія – Індыя. Гэтая сітуацыя адбіла імкненне дамініёнаў праводзіць самастойную знешнюю палітыку, умацняла становішча Брытаніі, паколькі дамініёны ў асноўным падтрымлівалі дзеянні Злучанага Каралеўства на міжнароднай арэне.

Галоўныя задачы, якія стаялі перад ангельскай дэлегацыяй у Парыжы, заключаліся ў наступным: юрыдычна замацаваць заваёвы, дасягнутыя Вялікабрытаніяй у ходзе вайны, спрыяць, каб не адбылося празмернага ўзмацнення Францыі, а Вялікабрытанія працягвала гуляць адну з галоўных роляў на міжнароднай арэне.

У адпаведнасці з рашэннямі Парыжскай канферэнцыі, пад кантроль Злучанага Каралеўства на афрыканскім кантыненте перайшлі частка Камеруна, траціна таго, значная частка былой Германскай Усходняй Афрыкі, якая стала называцца Танганьікай. Брытанскія дамініёны атрымалі мандаты на шэраг тэрыторый, якія падчас вайны былі акупаваныя іх войскамі. Паўднёва-Афрыканскаму Саюзу перадавалася Паўднёва-Заходняя Афрыка (пасля названая Намібіяй). У Ціхім акіяне Аўстраліі дасталася Германская Новая Гвінея, частка Саламонавых выспаў і архіпелаг Бісмарка, а Новая Зеландыя стала ўладальніцай выспы Самоа. На Блізкім і Сярэднім Усходзе Злучанае Каралеўства і Францыя падзялілі паміж сабой былыя ўладанні Асманскай імперыі. Брытанія набыла мандаты на кіраванне Іракам (які меў багатыя нафтавыя радовішчы) і Трансйорданіяй. Пасля разлютаваных спрэчак англічане змаглі адстаяць права валодаць Палестынай. Значэнне яе вызначалася стратэгічным месцазнаходжаннем на подступах да Суэцкага канала, а таксама на шляхах ад Міжземнага мора да Персідскага заліва і далей да Індыі. Фактычна ўвесь Блізкі Усход, за выключэннем Сірыі і Лівана, якія дасталіся Францыі, апынуўся пад кантролем Лондана.

Такім чынам, па пытанні аб размеркаванні калоній і залежных тэрыторый пераможаных краін ангельскія прадстаўнікі на Парыжскай мірнай канферэнцыі змаглі дамагчыся значных поспехаў, прыкметна пашырыўшы межы Брытанскай імперыі.

Дыскусіі паміж асноўнымі ўдзельнікамі канферэнцыі выклікала пытанне аб будучыні нямецкага дзяржавы. У планах Д. Лойд Джорджа нямецкае дзяржава выступала як «процівага» не толькі па адносінах да Францыі, але і да якая з'явілася на міжнароднай арэне Савецкай Расіі. Акрамя таго, англійскі прэм'ер-міністр меркаваў, што такім чынам атрымаецца не дапусціць у ёй рэвалюцыі.

25 сакавіка 1918 г. Лойд Джордж накіраваў прэзідэнту ЗША Вільсану і французскаму прэм'еру Клемансо пасланне (мемарандум з Фонтенбло), дзе адбілася пазіцыя Вялікабрытаніі па найважнейшых праблемах. У цэлым пазіцыя Вялікабрытаніі ў дачыненні да нямецкай дзяржавы знайшла падтрымку ў прэзідэнта ЗША.

Падпісанне Лойд Джорджам Версальскага дагавора было з энтузіязмам сустрэта ў Брытаніі. Пасля Першай сусветнай вайны Вялікабрытанія, Як адзначалася вышэй, змагла значна павялічыць свае заморскія валодання. Аднак гэтыя змены суправаджаліся нарастаннем крызісных

тэндэнцый у каланіяльнай імперыі. Лондану не ўдалося ўтрымаць у арбіце свайго ўплыву Афганістан і Іран. Узмацнілася барацьба супраць англійскага панавання ў Індыі, Егіпце і шэрагу іншых каланіяльных і залежных. Брытанскі Кабінет міністраў у канцы лютага 1922 г. быў вымушаны абвясціць аб адмене пратэктарату і аб прызнанні незалежнасці Егіпта. Найбольш адчувальным ударам для Лондана стала яго фактычнае паражэнне ў Ірландыі. У 1919 г., сабраўшыся ў Дубліне, ірландскія дэпутаты ангельскага парламента абвясцілі аб пачатку дзейнасці ірландскага парламента-дойла, ад імя якога яны прынялі Дэкларацыю незалежнасці і абвясцілі падставу ірландскай Рэспублікі. Пачалася англа-

ірландская вайна (1919-1921), якую нярэдка называюць вайной за незалежнасць Ірландыі. Брытанскім войскам супрацьстаяла якая складалася з добраахвотнікаў Ірландская рэспубліканская армія (ІРА). Пасля працяглых перамоваў 6 снежня 1921 г. быў заключаны кампрамісны дагавор, па якім паўночны ўсход Ірландыі-частка Ольстэра (шэсць найбольш прамыслова-развітых графстваў) прызнаваўся часткай Злучанага Каралеўства. Астатняя тэрыторыя выспы (26 графстваў, або 3 / 4 ўсёй Ірландыі) атрымала статус дамініёна і стала называцца «Ірландскае Вольная дзяржава».

Завершым агляд знешнепалітычнага становішча тэзісам аб тым, што, прынятыя Вашынгтонскай канферэнцыяй 1921-1922 гг. рашэння дазволілі згладзіць англа-амерыканскія супярэчнасці, прыкметна абвастраліся, асабліва ў заходняй частцы Ціхага акіяна. Нягледзячы на тое што Вялікабрытанія пагадзілася на парытэт з ЗША па лінейным караблям, яна не страціла статусу самай магутнай марской дзяржавы на планеце.

Змены ў палітычнай і сацыяльна-эканамічнай сферах.

Першая Сусветная вайна істотна змяніла суадносіны сіл на палітычнай арэне Вялікабрытаніі: кансерватары змаглі прыкметна ўмацаваць свае пазіцыі, Ліберальная партыя, расколтая на прыхільнікаў Лойд Джорджа і Асквіта, перажывала перыяд відавочнага паслаблення.

У сярэдзіне 1918 г. Парламент прыняў Закон аб народным прадстаўніцтве, які значна дэмакратызаваў брытанскую выбарчую сістэму. Цяпер права голасу атрымалі ўсе мужчыны старэй 21 года, якія ўпершыню ў брытанскай гісторыі жанчынам (якія дасягнулі 30-гадовага ўзросту) было прадастаўлена права ўдзельнічаць у выбарах у Парламент. У 1919 г. уступіў у сілу закон, па якім Сямейнае становішча або падлогу чалавека не маглі быць прычынай адмовы ў прызначэнні на тую ці іншую дзяржаўную пасаду, што азначала змяненне ў становішчы жанчын. Выбарчая рэформа 1918 г. стала заканадаўчым афармленнем прыкметна узрослай сацыяльнай актыўнасці мас.

Усеагульныя выбары адбыліся 14 снежня 1918 г., каля 60% выбаршчыкаў упершыню ўдзельнічалі ў галасаванні, многія з іх пад уплывам энергічнай перадвыбарнай агітацыі прадстаўнікоў кааліцыі, аддалі свае галасы кандыдатам ад Кансерватыўнай партыі і лібералам Лойд Джорджа.

Сацыяльна-эканамічная сітуацыя ў першыя пасляваенныя гады. За час сусветнай вайны Вялікабрытанія пазбавілася каля чвэрці замежных інвестыцый; выпуск прамысловай прадукцыі да 1918 г. паменшыўся ў параўнанні з 1913 г. на 9%; істотна ўзрос імпорт і адначасова скараціўся экспарт. Было знішчана 40% брытанскага гандлёвага флоту. Удзел у вайне запатрабавала велізарных фінансавых выдаткаў, з прычыны чаго брытанскаму ўраду прыйшлося звярнуцца да шматлікіх унутраным і знешнім пазыках. У выніку доўг Вялікабрытаніі за перыяд з 1914 па 1918 г. павялічыўся ў 12 разоў і да канца вайны краіна з крэдытара ператварылася ў даўжніка ЗША.

Для пагашэння доўгу ўрад у пасляваенны перыяд павінна было марнаваць штогод значную частку бюджэту краіны, што запатрабавала павелічэння падаткаў. Павелічэнне падаткаў вяло да росту коштаў і зніжэння плацежаздольнасці брытанцаў, абмежавання іх дзелавой актыўнасці. У 1919 г. Кабінет міністраў апынуўся перад неабходнасцю адмены залатога стандарту фунта Стэрлінга.

Пасля 1918 г. Лондан стаў саступаць месца сусветнага фінансавага цэнтру Нью-Ёрку. Адначасова назіралася паслабленне знешнегандлёвых пазіцый

Вялікабрытаніі. Нямаю ангельскіх экспартных рынкаў у гады Першай сусветнай вайны апынуліся захопленыя канкурэнтамі (асабліва ў краінах Лацінскай Амерыкі, а таксама ў ЗША і Японіі). У выніку гэтага захопу, а таксама з прычыны актыўнай пратэкцыянісцкай палітыкі многіх краін значна скараціўся Брытанскі экспарт. У 1920 г. вываз тавараў з Вялікабрытаніі склаў крыху больш за 80% даваеннага ўзроўню. Адною з першачарговых задач, якія стаялі перад кабінетам Лойд Джорджа ва ўнутранай палітыцы, з'яўляўся перавод эканомікі на мірныя рэйкі. Для дасягнення гэтай мэты кіраўніцтва краіны ўжо ў 1919 г. скасавала многія дзяржаўныя кантрольныя і рэгламентуючыя органы, створаныя ў 1914-1918 гг. ранейшым уладальнікам было вернута большасць прадпрыемстваў (перш за ўсё ў вядучых галінах гаспадаркі). Пасля ліквідацыі летам 1922 г. міністэрстваў узбраення і харчавання, а таксама перадачы яшчэ раней у прыватныя рукі шахт, чыгунак і воднага транспарту за вярыўся дэмантаж механізму дзяржаўнага рэгулявання ваеннага часу.

У першыя пасляваенныя гады вялікую трывогу ва ўладзе выклікала прыкметна ўзрослая актыўнасць мас. У гады Першай сусветнай вайны, як адзначалася раней, істотна ўзрасла колькасць прафсаюзаў. Адначасова з умацаваннем трэджыоністскага руху небывалага раней размаху дасягнула стачачны барацьба. У 1918 г. у Вялікабрытаніі было арганізавана больш за тысячу забастовак, у якіх прыняло ўдзел каля мільёна брытанцаў. У 1920 г. у краіне працягваўся рост страйкавага руху, адбылося больш за 1,5 тыс. стачак, колькасць страйкаўцаў дасягнула амаль 1,8 млн чалавек.

Ва ўмовах размаху страйкавага руху ў Брытаніі кааліцыйны ўрад Лойд Джорджа надаў павышаную ўвагу сацыяльным праблемам. Дзяржава аплачвала кароткачасовыя дапамогі дэмабілізаваным вайскоўцам і рабочым ваенных фабрык і заводаў, якія страцілі працу. Акрамя таго, для змяншэння колькасці беспрацоўных урад арганізавала грамадскія працы. У 1920 г. Парламент ухваліў Закон аб страхаванні па беспрацоўі. Прыняты ў 1919 г. заканадаўчы акт некалькі павялічваў памер пенсіі па стараесці і пашыраў кола асоб, якія маглі яе атрымаваць. У 1919-1922 гг. у рамках урадавай праграмы жыллёвага будаўніцтва на грамадскія сродкі было ўзведзена 200 тыс. дамоў. Праведзеная ў 1918 г. рэформа народнай адукацыі ўводзіла бясплатнае абавязковае навучанне для ўсіх дзяцей да 14 гадоў. Створанае ў 1919 г. Міністэрства аховы здароўя праводзіла палітыку ў сферы аховы здароўя насельніцтва ў маштабе ўсёй краіны.

Прыведзеныя дадзеныя сведчылі аб тым, што ў складаных сацыяльна-эканамічных умовах першых пасляваенных гадоў палітычныя лідэры Вялікабрытаніі прыклалі нямаю намаганняў, каб дамагчыся сацыяльнай стабільнасці і задаволіць шэраг патрабаванняў шырокіх слаёў насельніцтва. Пасля Першай сусветнай вайны дзяржава стала гуляць значна вялікую ролю ў жыцці грамадства, чым да 1914 г., і гэта было абумоўлена сацыяльнымі функцыямі, якія ўрад ўзяло на сябе пасля 1918 г.

У перыяд з пачатку 1919 г. і да восені 1920 г. Вялікабрытанія перажывала Гандлёва-прамысловы бум, Калі ў краіне значна павялічвалася колькасць выпускаемай прадукцыі і назіраўся хуткі рост знешняга гандлю. Гэта было выклікана павелічэннем попыту на спажывецкія тавары, канверсіяй, спрыяльнай знешнегандлёвай кан'юнктурай. Аднак выпуск прамысловай прадукцыі ў гэты час так і не дасягнуў даваеннага ўзроўню: у 1920 г. ён склаў толькі 90% узроўню 1913 г. ажыўленне вытворчасці аказалася нядоўгім, і ўвосень 1920 г. краіну ахапіў

эканамічны крызіс, які доўжыўся амаль увесь наступны год. Аб'ём вытворчасці ў 1921 г. паменшыўся ў параўнанні з 1920 г. на траціну, і ўраду Лойд Джорджа прыйшлося павялічыць падаткі і скараціць асігнаванні на сацыяльныя праграмы. Падчас крызісу ў краіне прыкметна вырасла беспрацоўе.

Пасля завяршэння ў Вялікабрытаніі эканамічнага крызісу 1920-1921 гг. у краіне не наступіла паўнавартаснага ўздыму. Да канца 1920-х гадоў стан ангельскай эканомікі ў цэлым характарызавалася хранічным застоём; прадукцыйнасць працы ў Злучаным Каралеўстве ў гэты час была значна ніжэй, чым у ЗША. Хоць краіна працягвала заставацца еўрапейскім лідэрам у суднабудаванні і пасля вайны хуткімі тэмпамі развіваўся шэраг новых галін прамысловасці (хімічная, электратэхнічная, авіяцыйная, Аўтамабільная), тым не менш, тэмпы росту брытанскай эканомікі ў цэлым адставалі ад многіх іншых развітых заходніх дзяржаў.

2. Крызіс ва ўзаемаадносінах паміж лібераламі і кансерватарамі наменціўся ў 1922 г., у выніку чаго пазіцыі кааліцыйнага ўрада і яго кіраўніка прыкметна аслабелі. Распад кааліцыі быў абумоўлены пралікамі ў знешняй палітыцы ўрада Лойд Джорджа (чанакскі крызіс, няўдалая падтрымка Грэцыі ў вайне з Турцыяй у імкненні адстаяць свае інтарэсы ў раёне праліваў), імкненнем кансерватараў адысці ад актыўнай сацыяльнай палітыкі ва ўмовах стабілізацыі эканамічнай сітуацыі. У выніку, у кастрычніку 1922 было сфарміравана кансерватыўнае ўрад Э. Бонар Лоў, на наступных выбарах Торы атрымалі большасць у парламенце. У далейшым на працягу большай часткі міжваеннага перыяду (за выключэннем 1924 г. і 1929-1931 гг.) кансерватары гулялі вызначальную ролю на палітычнай арэне краіны, выступаючы або самастойна або з'яўляючыся вядучай сілай у складзе розных кааліцый. Гэтаму спрыяў раскол сярод лібералаў, недастатковае ўмацаванне Лейбарысцкай партыі, здольнасць лідэраў кансерватараў праводзіць гнуткую палітыку ў розных сферах жыцця грамадства.

У пачатку 1923 г. кансерватыўнаму кіраўніцтву ўдалося часткова палегчыць фінансавае становішча краіны-дамовіцца з урадам ЗША аб зніжэнні на 30% ангельскага доўгу. Тым, што засталіся грошы брытанская бок абавязвалася пагасіць на працягу 62 гадоў.

Э. Бонар Лоў 21 мая 1923 г. быў вымушаны па стане здароўя сысці з пасады прэм'ер-міністра і неўзабаве памёр. Урад узначаліў Стэнлі Болдуін. Стаўшы прэм'ер-міністрам, С. Болдуін вялікую ўвагу надаваў унутраным праблемам. Ён меркаваў, што для скарачэння беспрацоўя і пераадолення застою ў эканоміцы неабходна ўвесці пратэксцыйніцкія тарыфы. Кансерватары лічылі неабходным атрымаць адабрэнное выбаршчыкаў, так як у ходзе выбараў 1922 Бонар Лоў не вылучаў падобнага прапановы. Парламент быў распушчаны, а на 6 снежня 1923 г. прызначаны новыя ўсеагульныя выбары. Лейбарысты - гэтак жа, як і лібералы, - былі праціўнікамі ўвядзення ўважных пошлін, мяркуючы, што гэта можа прывесці да павышэння коштаў на харчовыя тавары. Лідары ЛПВ падчас перадвыбарнай кампаніі давалі нямала папулісцкіх абяцанняў-ліквідаваць беспрацоўе, вырашыць жыллёвае пытанне, усталяваць справядлівую зароботную плату. Брытанскае грамадства, многія дзесяцігоддзі развівалася ва ўмовах свабоднага гандлю, у 1923 г. аказалася не гатовым прыняць рэзкую змену эканамічнага курсу. Выбары 1923 г. далі незвычайны вынік: ні адна з трох партый не магла самастойна сфармаваць урад, якое абпіралася б на большасць у Парламенце. У абстаноўцы, калі прыхільнікі тарыфнай рэформы не атрымалі адабрэнення выбаршчыкаў, меркавалася,

што адна з партый, якая адстойвала свабоду гандлю, павінна сфармаваць урад. Ёю стала ЛПВ, якая заваявала больш месцаў у Палаце абшчын, чым лібералы. 23 студзеня 1924 г. Рамзей Макдональд сфармаваў Кабінет міністраў, які праіснаваў крыху больш за дзевяць месяцаў – да 8 лістапада гэтага ж года. Тым не менш прыход да ўлады лейбарыстаў стаў важным этапам на шляху станаўлення новай двухпартыйнай сістэмы ў краіне.

Лейбарысты выканалі далёка не ўсе свае перадвыбарчыя абяцанні, аднак шэраг крокаў кабінет Р. Макдональда ўсё ж паспеў зрабіць: быў прыняты закон, які дазволіў пашырыць дзяржаўнае субсідаванне жыллёвага будаўніцтва, некалькі павялічаны былі дапамогі па беспрацоўі і асігнаванні для школ, павышаны пенсіі па старасці і інваліднасці, зніжаны акцызны падатак на асобныя прадукты харчавання, у тым ліку на гарбату і цукар. Адначасова з гэтым лейбарысцкі ўрад, як і папярэдняе, лічыў неабходным умацоўваць узброеныя сілы краіны, для гэтага было павялічана фінансаванне ваенна-марскога флоту і ваеннай авіяцыі.

Адной з найбольш востра стаялі перад брытанскім грамадствам у 1920-я гады праблем была беспрацоўе. У гэтым пытанні Р. Макдональд і яго міністры не змаглі дамагчыся поспеху. Спасылаючыся на пратэсты лібералаў, лейбарысты адмовіліся нацыяналізаваць шахты і жалезныя дарогі; не быў уведзены і «падатак на капітал», не ўдалося ліквідаваць і дзяржаўны доўг. Вялікая ўвага лейбарысты надавалі пытанню знешняй і імперскай палітыкі. Кабінет Макдональда прыкладаў нямала намаганняў для захавання і ўмацавання ўлады метраполіі ў калоніях і залежных краінах, у тым ліку шляхам узброенага падаўлення незадаволенасці. Лейбарысты ўсталявалі 1 люты 1924 г. афіцыйныя дыпламатычныя адносіны з СССР. Вялікабрытанія і СССР падпісалі 8 жніўня агульны і гандлёвы дагаворы. Аднак гэтыя дамовы адразу выклікалі крытыку з боку лібералаў і кансерватараў. У выніку процідзеяння прыхільнікаў брытанскага грамадства і актыўнай кампаніі ў прэсе парламент не ратыфікаваў англа-савецкія дагаворы. У абстаноўцы, калі ўрад усё часцей падвяргалася рэзкай крытыцы з боку кансерватараў і лібералаў, Макдональд і члены яго кабінета палічылі палітычна выгадным восенню 1924 г. сысці ў адстаўку. За чатыры дні да новых выбараў газета "Дэйлі мэйл" апублікавала фальшыўку – так званы ліст г. Зіноўева – старшыні Камуністычнага Інтэрнацыяналу – Кампартыі Вялікабрытаніі. Паднялася затым у прэсе хваля антысавецкай прапаганды шмат у чым паўплывала на вынікі выбараў. Перамогу атрымалі кансерватары. С. Болдуін сфармаваў урад, у якім міністрам фінансаў стаў вернуты ў партыю Торы У. Чэрчыль, а Міністэрства замежных спраў узначаліў А. Чэмберлен. Кіраўнікі Кансерватыўнай партыі надавалі пільную ўвагу пытанню знешняй палітыкі, і ў першую чаргу ўзаемаадносін з еўрапейскімі краінамі. Яны адыгралі значную ролю ў правядзенні і паспяховым завяршэнні Локарнскай канферэнцыі (5-16 кастрычніка 1925 г.). Кансерватыўная партыя, валодаючы большасцю ў Палаце абшчын, правяла праз Парламент рашэнне аб спыненні дыпламатычных кантактаў з СССР і аб скасаванні англа-Савецкага гандлёвага пагаднення ад 1921 г. Чэмберлен ў афіцыйнай ноце 27 мая 1927 г. паведаміў пра гэта савецкаму прадстаўніку ў Лондане. Узаемаадносіны Вялікабрытаніі з яе самакіравальнай калоніямі ў другой палове 1920-х гадоў працягвалі развівацца ў напрамку здабыцця дамініёнамі большай юрыдычнай і прававой незалежнасці. Падчас правядзення імперскай канферэнцыі ў кастрычніку – лістападзе 1926 г. было прызнана роўнасць дамініёнаў з Вялікабрытаніяй, якія абвешчаліся " аўтаномнымі

супольнасцямі ў складзе Брытанскай імперыі, роўныя па статусе і ні ў якой меры не залежны адзін ад іншага ў любой сферы ўнутранай і знешняй палітыкі...».

Унутраная эканамічная палітыка кансерватараў была накіравана на развіццё прыватнага прадпрыемства, стымуляванне прамысловай вытворчасці і ўмацаванне фінансавай сістэмы. Урад С. Болдуіна знізіла падатак на прыбытак, а 1 красавіка 1925 г. быў адноўлены залаты стандарт фунта Стэрлінга. Апошняя акалічнасць прывяла, з аднаго боку, да прыкметнага павелічэння прыбыткаў фінансавых колаў краіны; з другога боку-да павелічэння кошту брытанскіх экспартных тавараў (у сярэднім прыблізна на 12%). Следствам гэтага стала зніжэнне канкурэнтаздольнасці ангельскіх тавараў на знешніх рынках. У першую чаргу пацярпелі старыя індустрыі-тэкстыльная вытворчасць, караблебудаванне, угледобыча. Да сярэдзіны 1920-х гадоў у краіне яшчэ не атрымалася аднавіць даваенныя паказчыкі па імпарце і экспарце. Толькі да 1929 г. Злучанае Каралеўства (значна пазней Францыі і Германіі) дасягнула аб'ёму выпуску прадукцыі 1913 г.

У абстаноўцы, калі шырокія масы насельніцтва ўсё больш актыўна ўключаліся ў грамадскае жыццё, кансерватары не маглі не надаваць увагі сацыяльным пытанням, а таксама праблемам пашырэння палітычных правоў насельніцтва. Урад Болдуіна некалькі павысіла пенсіі па старасці; у 1928 г. яно знізіла пенсійны ўзрост з 70 да 65 гадоў; ўзраслі асігнаванні на адукацыю. Закранулі змены і выбарчай сістэмы. У 1928 г. кансерватары правялі праз Парламент закон, па якім жанчыны былі зраўняныя ў палітычных правах з мужчынамі. Жыхаркі Брытаніі атрымалі магчымасць удзельнічаць у выбарах нароўні з мужчынамі з 21 года.

Найбольш драматычным падзеяй унутранага жыцця Вялікабрытаніі падчас праўлення кансерватыўнага кабінета С. Болдуіна і ў цэлым за ўвесь міжваенны перыяд стала супрацьстаянне ўрада і трэджуніонаў ў 1926 г. востры сацыяльны канфлікт, які выліўся ў пачатку траўня гэтага года, быў выкліканы доўгім крызісам у вуглездабыўнай прамысловасці і спробай шахтовладальцаў вырашыць праблему галіны за кошт гарнякоў. Прадпрыемальнікі мелі намер дамагчыся зніжэння выдаткаў вытворчасці за кошт шахцёраў. У канцы чэрвеня 1925 г. уладальнікі шахт абвясцілі аб намеры скараціць заробную плату гарнякоў і адначасова з гэтым-павялічыць працоўны час (з 7 да 8 гадзін). У выпадку нязгоды гарнякоў з гэтымі патрабаваннямі прадпрыемальнікі абяцалі ў ноч на 1 жніўня абвясціць лакаўт. Урад палічыў неабходным ўмяшання ў спрэчку паміж уладальнікамі вугальных копей і рабочымі: прынята рашэнне прадаставіць шахтовладальцам буйную грашовую субсідыю, што дазволіла на працягу дзевяці месяцаў (да канца красавіка 1926 г.) падтрымліваць заробную плату гарнякоў на ранейшым узроўні. У верасні 1925 г. урад сфармавала спецыяльную камісію Г. Сэмюэля, якая павінна была вывучыць становішча ў вугальнай прамысловасці і даць. У апублікаваным у сакавіку 1926 дакладзе прызнавалася неабходнасць рэарганізацыі галіны, прапаноўвалася скараціць заробную плату гарнякам і павялічыць працоўны час. Урад, не чакаючы рашэння прафсаюзаў, абвясціў аб увядзенні ў краіне з 1 мая 1926 г. надзвычайнага становішча. 1 траўня канферэнцыя выканкамаў прафсаюзаў ўхваліла рашэнне аб правядзенні агульнаацыянальнай забастоўкі ў падтрымку шахцёраў. Усеагульная стачка пачалася ў ноч з 3 на 4 траўня 1926 г. 4 траўня ў краіне спынілася рэгулярнае чыгуначнае паведамленне; электрастанцыі не працавалі, не друкаваліся газеты. У сталіцы не выйшлі на лініі большасць аўтобусаў, трамваяў і цягнікоў метро. Да 11 мая да стачкі далучыліся машынабудаўнікі і суднабудаўнікі, усяго за дзевяць дзён забастоўкі ў ёй прыняло

Ўдзел больш за 4 млн чалавек. Усеагульная стачка выклікала раскол у брытанскім грамадстве. У кіраўніцтве Ліберальнай партыі не было поўнага адзінства ў дачыненні да страйкоўцаў: Лойд Джордж, у адрозненне ад іншых бачных лібералаў, адмовіўся публічна асудзіць стачку. Лідэры Лейбарысцкай партыі, не выказваючы адкрыта падтрымкі страйкоўцаў, шукалі шляхі спынення стачкі. Урад змог прыцягнуць на свой бок тысячы добраахвотнікаў, якія выконвалі функцыі штрэйкбрэхераў, кіравалі грузавікамі і аўтобусамі, удзельнічалі ў пагрузцы і разгрузцы тавараў і выконвалі іншую працу. Нярэдка супрацьстаянне паміж прыхільнікамі і праціўнікамі агульнаацыянальнай забастоўкі вылівалася ў сутыкненні стачачнікаў са штрэйкбрэхерамі і паліцыяй. Падчас стачкі Камуністычная кампартыя Вялікабрытаніі пры актыўнай падтрымцы і фінансаванні з боку Савецкай Расіі і Камінтэрна беспаспяхова старалася надаць стачцы палітычны характар і яшчэ больш дэстабілізаваць сітуацыю ў грамадстве. Кансерватыўнае кіраўніцтва адначасова з правядзеннем жорсткай палітыкі ў дачыненні да радыкальных сіл і страйкоўцаў прымала меры і да таго, каб не дапусціць яшчэ большай дэстабілізацыі становішча ў краіне: узброеныя сілы для падаўлення стачкі не ўжываліся і салдаты не ўступалі ў кантакт з страйкоўшчыкамі. Палітыка кансерватараў ужо праз 9 дзён пасля пачатку стачкі дазволіла ўраду дасягнуць жаданага выніку. Былы кіраўнік камісіі па вугальнай прамысловасці Г. Сэмюэль 8 мая прапанаваў свае паслугі з мэтай дасягнення кампрамісу на базе прапаноў яго камісіі. Усеагульная стачка сур'ёзна паўплывала на становішча тред-юніён і на забастовочную актыўнасць. Паражэнне страйкоўцаў дазволіла ўраду перайсці ў наступ на правы прафсаюзаў, прывяло да карэкціроўкі палітыкі лідэраў тред-юніоністычных аб'яднанняў у дачыненні да прадпрымальнікаў, а таксама выклікала прыкметны спад актыўнасці рабочых. Кансерватары скарысталіся паразай стачечніков і ў ліпені 1927 г. правялі праз Парламент Закон аб прамысловых канфліктах і тред-юніёнах, які дзейнічаў да 1946 г. у адпаведнасці з гэтым заканадаўчым актам усеагульныя стачкі, забастоўкі салідарнасці і масавае пікетаванне забараняліся, абцяжарвалася фінансаванне тред-юніёнамі Лейбарысцкай партыі. Разам з тым у пачатку 1928 г. вядучыя члены генсавета БКТ сумесна з прадстаўнікамі прадпрымальніцкіх колаў сфармавалі спецыяльны камітэт, які ўзначаліў А. Монд. Праводзімая камітэтам палітыка атрымала назву «мондизм», яна была накіравана на дасягненне сацыяльнага партнёрства і недапушчэнне вытворчых канфліктаў.

3 Перадвыбарная кампанія 1929 г. характарызувалася двума асаблівасцямі. Першая-трохбаковае суперніцтва: актыўную барацьбу за месцы ў Палаце абшчын вялі фактычна на роўных кансерватыўная, Лейбарысцкая і ліберальная партыі. Другая асаблівасць-адным з галоўных пытанняў у перадвыбарнай барацьбе з'яўлялася беспрацоўе і шляхі яе пераадолення.

Становішча партыі торы вызначалася тым фактам, што ўрад С. Болдуіна не змагло вырашыць шматлікія праблемы занятасці. У перыяд з 1924 па 1929 г. колькасць якія страцілі працу брытанцаў амаль пастаянна павялічвалася, дасягнуўшы ў год выбараў 1,25 млн чалавек. Акрамя таго, тэмпы прамысловага росту краіны былі вельмі павольнымі. Пазіцыя кабінета Болдуіна падчас Усеагульнай стачкі 1926 г. і прыняцце ў 1927 г. антыпрафсаюзнага закона-усё гэта паменшыла колькасць прыхільнікаў кансерватараў сярод выбаршчыкаў. Лейбарысты ж, знаходзячыся ў апазіцыі і выступаючы ў ролі галоўных апанентаў

кансерватараў, да канца 1920-х гадоў прыкметна ўмацавалі сваё становішча на палітычнай арэне. У ходзе перадвыбарнай кампаніі лейбарысты абяцалі таксама дамагацца скарачэння працягласці працоўнага дня для шахцёраў, зрабіць даступным сярэдняю адукацыю для ўсіх дзяцей, аднавіць дыпламатычныя адносіны з СССР і інш. па выніках выбараў 1929 г. лейбарысты заваявалі 288 месцаў (з 615) і ўпершыню ў гісторыі сталі самай буйной партыяй у парламенце.

7 чэрвеня 1929 г. Макдональд сфармаваў другое лейбарысцкай ўрад, якое праіснавала крыху больш за двух гадоў, да канца жніўня 1931 г. Знешняя палітыка лейбарыстаў. Паслабленне ў 1920-я гады эканамічных пазіцый Вялікабрытаніі прымусіла кабінет Макдональда шукаць кампрамісных рашэнняў з вядучымі краінамі свету па пытанні развіцця ваенна – марскіх узбраенняў-у той час адных з самых дарагіх. Па выніках Лонданскай канферэнцыі 1930 г. дыпламаты Вялікабрытаніі, ЗША і Японіі прыйшлі да Пагаднення ўсталяваць гранічны танаж па тых тыпах караблёў, лік і водазмяшчэнне якіх не рэгламентавалася Вашынгтонскай канферэнцыяй 1922 г. Злучанае Каралеўства было вымушана пагадзіцца на роўнасць з ЗША па асноўных кампанентаў ваенна-марскіх узбраенняў і канчаткова прызнала, што Вялікабрытанія больш не з'яўляецца наймацнейшай ваенна-марскай дзяржавай. Нямала ўвагі другое лейбарысцкай ўрад надавала ўзаемаадносінах з СССР. 3 кастрычніка 1929 г. яно аднавіла без якіх-небудзь папярэдніх умоў афіцыйныя дыпламатычныя адносіны з Савецкім Саюзам, а ў красавіку 1930 г. было падпісана часовае англа-савецкае гандлёвае пагадненне. У каланіяльнай палітыцы ўрад Р. Макдональда працягвала лінію кансерватыўнага кабінета.

Эканамічная сітуацыя. У кастрычніку 1929 г., пасля краху на амерыканскім фондавым рынку, выліўся найвялікшы ў гісторыі капіталістычнага грамадства эканамічны крызіс. У Вялікабрытаніі ён пачаўся ў першым квартале 1930 г. з гэтага часу ў краіне паўсталі праблемы ў рэалізацыі тавараў і атрыманні крэдытаў, стала скарачацца вытворчасць, паменшыўся прыток замежных інвестыцый, неўзабаве сталі зачыняцца прамысловыя прадпрыемствы. Эканоміка Злучанага Каралеўства ў 1920-я гады развівалася запаволенымі тэмпамі, і для яе не быў характэрны ўздым вытворчасці, таму крызіс у Вялікабрытаніі не дасягнуў той вастрыні, як у ЗША, Германіі і Францыі. Ніжэйшай кропкі ён дасягнуў у Вялікабрытаніі ў трэцім квартале 1932 г., тады аб'ём прамысловай вытворчасці скараціўся на 23% (у той час як у ЗША – больш чым на 46; у Германіі – 40,1; у Францыі – 26,2%). У найбольшай ступені пацярпелі старыя прамысловыя галіны. Здабыча вугалю з 1929 па 1933 г. скарацілася на 1/5, здабыча жалезнай руды-амаль напалову, выплаўленне сталі-на 46%, чыгуну - на 53%. Істотна паменшыўся выпуск баваўняных і шарсцяных тканін. Але самы адчувальны ўрон быў нанесены брытанскаму суднабудаванню: за перыяд з 1929 па 1933 г. танаж спушчальных на ваду судаў у краіне паменшыўся ў 11 разоў. Агульны спад гаспадарчай актыўнасці ў Брытаніі да 1933 г. склаў 18%; за гады крызісу згелела больш за 20 тыс. брытанскіх прадпрыемстваў. У канцы вясны і летам 1931 г. пачаўся сусветны фінансавы крызіс, які закрануў і Злучанае Каралеўства. Зменшыліся даходы Вялікабрытаніі ад міжнародных фінансавых аперацый, замежныя фундатары, вычарпаўшы ўласныя сродкі для барацьбы з крызісам, пачалі адбіраць з ангельскіх банкаў кароткатэрміновыя ўклады, што атрымала назву «ўцёкі ад фунта». Францыя, Бельгія, Швейцарыя, Галандыя сталі адбіраць залатыя запасы з ангельскіх банкаў. Усё гэта паставіла пад пагрозу ўсю фінансавую сістэму краіны.

Эканамічны крызіс стаў сур'ёзным выпрабаваннем для Вялікабрытаніі, асабліва з прычыны нябачанага росту беспрацоўя. У краіне з'явіліся цэлыя раёны, якія атрымалі назву «дэпрэсіўных», дзе колькасць якіх страцілі працу было значна вышэй, чым у сярэднім па Вялікабрытаніі. Да падобных раёнах ставіліся Паўднёвы Уэльс (вугальная прамысловасць), Ланкашыр (тэкстыльнае вытворчасць), Клайд – раён на поўдні Шатландыі (суднабудаванне).

Акцыі пратэсту ў гады крызісу часам прымалі нестандартныя формы. У 1930 г. прыкметны рэзананс у грамадстве атрымаў галодны паход, арганізаваны нацыянальным рухам беспрацоўных. Пазней, у 1932 і 1934 гг., былі арганізаваны яшчэ два маршы беспрацоўных.

Лейбарысцкае ўрад імкнулася вырашыць праблему занятасці шляхам больш актыўнага дзяржаўнага ўмяшання ў эканоміку і сацыяльную сферу: быў утвораны спецыяльны камітэт па барацьбе з беспрацоўем, лейбарысты арганізавалі грамадскія працы, перасялялі беспрацоўных з "дэпрэсіўных раёнаў" у больш шчасныя, некалькі пашырана была сістэма страхавання па беспрацоўі; парламент ухваліў Закон аб вугальных шахтах, па якім працоўны дзень гарнякоў памяншаўся да 7, 5 ч.

У сакавіку 1931 лейбарысты сфармавалі спецыяльную дзяржаўную камісію пад кіраўніцтвам банкіра Джорджа Мэя для выпрацоўкі праграмы дзеянняў па аздаравленні эканомікі. Камісія апублікавала справаздачу, у якой гаварылася аб неабходнасці скарачэння выдаткаў у новым бюджэце, павышэнне ўскосных падаткаў, скарачэнне дапамог. Кабінет Р. Макдональда дамогся крэдыту ў ЗША, але было пастаўлена ўмова-выкананне рэкамендацый Камісіі Мэя, што справакавала ўрадавы крызіс і прапэнне прэм'ера аб адстаўцы. Кіраўніцтва кансерватыўнай партыі не вырашылася аднаасобна ўзяць на сябе адказнасць па высновы краіны з крызісу. 24 жніўня 1931 Р. Макдональд сфармаваў урад, якое мела кааліцыйны аснову (нацыянальнае правіцельства). Яго фарміраванне, па сутнасці, стала пачаткам шматгадовага перыяду (да 1945 г.), калі кансерватары ў складзе розных кааліцый або аказвалі вырашальны ўплыў на палітыку краіны, ці наўпрост кіравалі Брытаніяй. пачатку кастрычніка 1931 г. было абвешчана аб правядзенні ўсеагульных выбараў. Кансерватары, нацыянал-лейбарысты і нацыянал-лібералы падчас перадвыбарнай кампаніі выступілі адзіным фронтам. Ва ўмовах адсутнасці адзінства ў кіраўніцтве Лейбарысцкай і ліберальнай партый выбаршчыкаў аддалі галасы прадстаўнікам нацыянальнай кааліцыі.

Асноўная ўвага новы кабінет міністраў надаваў эканамічным праблемам. Яшчэ да выбараў урад Макдональда стала ажыццяўляць жорсткую праграму эканоміі, якая грунтавалася галоўным чынам на рэкамендацыях камісіі Мэя. Былі павялічаны прамыя і ўскосныя падаткі і адначасова зменшаны дзяржаўныя выдаткі. Урад ўрэзаў заробную плату шматлікім дзяржаўным служачым, у тым ліку настаўнікам і паліцэйскім, салдатам і матросам. У краіне ўводзілася "праверка патрэбнасці" ў дачыненні да тых беспрацоўных, хто ўжо карыстаўся дзяржаўнай дапамогай на працягу паўгода, але за гэты час не змог знайсці працы. Для паляпшэння фінансава-эканамічнай сітуацыі ў краіне ў 1931 г. прынята рашэнне адмовіцца ад залатога стандарту фунта стэрлінгаў, г.зн. спыніць абмен банкнот на золата. Гэта дазволіла спыніць адток золата з краіны, але адначасова прывяло да абясцэньвання брытанскай валюты, якая ў сярэдзіне 1932 г. каштавала на траціну менш, чым у пачатку 1931 г. Адмена залатога стандарту прывяла да зніжэння сабекошту прадукцыі, спрыяла павышэнню канкурэнтаздольнасці брытанскіх

тавараў на знешніх рынках і росту ангельскага экспарту. З мэтай умацаваць гандлёвыя і фінансавыя пазіцыі нацыянальны ўрад у лістападзе 1931 г. стварыла валютную групоўку, якая атрымала назву «стерлінговый блок». Акрамя Вялікабрытаніі і яе дамініёнаў (за выключэннем Канады і Ньюфаўндленда) у яго ўваходзілі больш за 20 дзяржаў, цесна звязаных са Злучаным Каралеўствам гандлёва-фінансавымі вузамі. Члены «стерлінговага блока» вызначалі курс сваіх валют у адпаведнасці з Фунтам стэрлінгаў, ўзаемаразлікі ажыццяўлялі ў ангельскай валюце. Ва ўмовах, калі дамініёны ўсё больш праяўлялі самастойнасць, брытанскі Парламент прыняў 11 сьнежня 1931 г. Вестмінстэрскі статут. Ён надаў юрыдычную сілу рашэнням імперскіх канферэнцый 1926 і 1930 гг. аб поўнай самастойнасці дамініёнаў ва ўнутранай і знешняй палітыцы і аб іх роўнасці з Вялікабрытаніяй у рамках Брытанскага Садружнасці Нацый, якое аб'ядноўвала метраполію і дамініёны. З гэтага часу законы, якія выдаваў брытанскі Парламент, не маглі распаўсюджвацца на дамініёны без іх згоды.

Брытанскі ўрад у 1931-1932 гг. канчаткова адышоў ад палітыкі свабоднага гандлю. У другой палове верасня 1931 г. Парламент прыняў першыя законы, якія ўводзілі часовыя пошліны на асобныя імпартуемыя тавары. С. усталяваннем тарыфаў на ўвозяцца тавары ўнутраны рынак Вялікабрытаніі быў абаронены ад знешняй канкурэнцыі, што ўжо ў 1932 г. прывяло да памяншэння імпарту на 100 млн ф. арт. і дазволіла ў 1930-я гады хутка развівацца такім галінах брытанскай прамысловасці, як аўтамабільная, авіяцыйная, хімічная. Пратэксцыянісцкія меры брытанскія ўлады дапоўнілі адмысловымі пагадненнямі з дамініёнамі, заключанымі ў ходзе імперскай канферэнцыі, якая праходзіла з 21 ліпеня па 20 жніўня 1932 г. у сталіцы Канады Атаве. Атаўская канферэнцыя ахавала рынак Брытанскай Садружнасці прэферэнцыйнымі пошлінамі. Пераход краіны да пратэксцыянізму прывёў да адстаўкі шэрагу міністраў-лібералаў, што спрыяла паглыбленню крызісу іх партыі.

Ініцыяваная урадам палітыка «таннах грошай» (недарагога крэдыту), якая надала ў канцы 1933-1934 гг. магутны імпульс будаўніцтву жылля ў краіне, адмена залатога стандарту фунта стэрлінгаў і ўвядзенне пратэксцыянізму – усё гэта стала найважнейшымі элементамі паспяховай антыкрызіснай мерапрыемстваў брытанскага ўрада. Акрамя таго, не апошнюю ролю ў справе пераадолення крызісу згулялі здольнасць палітычнай эліты Брытаніі дамовіцца з дамініёнамі аб узаемавыгадным эканамічным супрацоўніцтве і той факт, што Злучанае Каралеўства валодала шырокай каланіяльнай імперыяй, з якой у метраполію паступала таннае харчаванне і сыравіну.

У выніку ў канцы 1933 г. у краіне намеціліся першыя прыкметы пераадолення крызісу, а ў наступным годзе Брытанія дасягнула дакрызіснага ўзроўню прамысловай вытворчасці. У 1934 г. дзяржава стала адыходзіць ад жорсткай бюджэтнай палітыкі.

Варта адзначыць яшчэ адну асаблівасць ўнутрыпалітычнай жыцця перыяду крызісу: ён прывёў да ўзнікнення і актывізацыі розных радыкальных арганізацый. Адной з іх быў брытанскі саюз фашыстаў (БСФ), заснаваны ў кастрычніку 1932 г. ангельскай арыстакратам Освальдам мослы. Ва ўмовах узмацнення фашысцкай арганізацыі адным з найбольш энергічных апанентаў чарнарубашачнікаў стала Камуністычная партыя. У гады эканамічнага крызісу колькасць КПВ паступова павялічвалася. Супрацьстаянне чарнарубашачнікаў і камуністаў і шматлікія

антыфашысцкія акцыі сталі прыкметнай з'явай грамадскага жыцця Брытаніі 1930-х гадоў.

4. У чэрвені 1935 г. кансерватары, рыхтуючыся да маючых адбыцца выбараў у Палату абшчын, правялі рэарганізацыю ўрада. На пасадзе прэм'ер-міністра Р. Макдональда замяніў лідар партыі торы С. Болдуін. Перадвыбарчую кампанію партыя Торы праводзіла, зрабіўшы ўпор на неабходнасці прытрымлівацца прынцыпаў калектыўнай бяспекі і ўмацоўваць Лігу Нацый. Пытаннях унутранай палітыкі было нададзена менш увагі. Перамога прыхільнікаў нацыянальнай кааліцыі ў 1935 г. не прывяла да істотных зменаў у складзе ўрада, дзе вызначальную ролю працягвалі гуляць кансерватары. Прэм'ер-міністрам застаўся С. Болдуін, які знаходзіўся на гэтай пасадзе да мая 1937 г., калі яго змяніў Н. Чэмберлен. Нацыянальны ўрад знаходзілася ва ўлады да пачатку Другой сусветнай вайны.

У сярэдзіне 1930-х гадоў эканамічнае становішча Вялікабрытаніі прыкметна палепшылася. Паскарэнне тэмпаў эканамічнага росту ў 1935-1937 гг. адбывалася пад уплывам шэрагу фактараў: пераарыентацыя капіталаўкладанняў брытанскімі прадпрымальнікамі з замежнага на ўнутраны рынак, які пасля 1932 г. быў агароджаны высокім мытным «бар'ерам»; Брытанія з 1934 г. перастала выплачваць велізарны ваенны доўг Злучаным Штатам. Рост прамысловай вытворчасці ў Вялікабрытаніі адбываўся ў асноўным у выніку хуткага развіцця новых галін-аўтамабілебудавання, авіябудавання, хімічнай і электратэхнічнай прамысловасці (дзе была праведзена мадэрнізацыя абсталявання), а таксама жыллёвага будаўніцтва. Вугальная, тэкстыльная, ваўняная, суднабудаўнічая індустрыя працягвалі заставацца ў стане заняпаду. Суднабудаванне працавала з недагрузкай. Калі ў 1913 г. у Вялікабрытаніі будавалася 58% усіх судоў у свеце, то ў 1938 г. – толькі траціна. Сельская гаспадарка ў Брытаніі ў 1930-я гады перажывала не лепшыя часы. Урад быў вымушаны часткова субсідаваць вытворчасць прадуктаў харчавання, так як брытанскім таварам было цяжка канкураваць з таннай імперскай сельскагаспадарчай прадукцыяй. У другой палове 1930-х гадоў Вялікабрытанія ў эканамічнай сферы, як і раней, адставала ад вядучых краін свету. Гэта тлумачылася не толькі больш высокімі тэмпамі развіцця шэрагу іншых дзяржаў (ЗША, Германіі, Японіі), але і фактычна «тапаннем на месцы» брытанскай эканомікі. Сур'ёзнай праблемай для брытанскага грамадства ў сярэдзіне і другой палове 1930-х гадоў заставаўся высокі ўзровень беспрацоўя. Ажыўленне прамысловасці і гандлю пасля 1933 г. было непрацяглым. З восені 1937 Вялікабрытанію (як і ЗША, Францыю і некаторыя іншыя дзяржавы) ахапіў кароткачасовы эканамічны крызіс. У 1938 г. прамысловая вытворчасць у Злучаным Каралеўстве скарацілася на 12%. Толькі ў канцы 1938 г. у Вялікабрытаніі пачалося паляпшэнне эканамічнай сітуацыі, і да сярэдзіны 1939 г. наступствы крызісу былі пераадолены. Прамысловая вытворчасць у гэтым годзе дасягнула дакрызіснага ўзроўню, што ў значнай ступені было абумоўлена распачатай мілітарызацыяй брытанскай эканомікі.

У перадваеннае дзесяцігоддзе эканамічнае значэнне каланіяльнай імперыі для Лондана істотна ўзрасла, што было звязана са зніжэннем канкурэнтаздольнасці брытанскіх прамысловых тавараў на замежных рынках і павелічэннем спажывання краінай рознага сыравіны. Ва ўмовах нарастання нацыянальна-вызвольнага руху ў гэтай частцы імперыі брытанскія ўлады ў жніўні 1935 г. прынялі новую Канстытуцыю для Індыі-Акт аб кіраванні Індыяй. У адпаведнасці з гэтым законам некалькі пашырыліся паўнамоцтвы правінцыйных прадстаўнічых органаў. У 1930-я

гады няпроста складваліся адносіны Вялікабрытаніі з Ірландыяй, што выявілася ў мытнай вайне. А ў 1937 г. Дойл прыняў новую канстытуцыю, па якой Ірландыя абвешчалася "суверэннай, незалежнай, дэмакратычнай дзяржавай Эйрэ" (гэльская назва Ірландыі). Кіраўніком дзяржавы абвешчаўся прэзідэнт, які абіраўся па выніках усеагульнага галасавання. Ірландыя захавала толькі знешнюю сувязь з Вялікабрытаніяй, якая прадстаўляла яе на знешнепалітычнай арэне.

Ва ўнутрыпалітычным жыцці Вялікабрытаніі ў 1936 г гучным падзеяй быў манархічны крызіс, звязаны з заяўленым Эдуардам VIII намерам звязаць сябе вузамі шлюбу з амерыканкай У. Сімпсан, якая двойчы была замужам. Пад ціскам палітычнага кіраўніцтва краіны Эдуард VIII быў вымушаны падпісаць 10 снежня 1936 г. акт аб адрачэнні. 12 снежня 1936 г. каралём быў афіцыйна абвешчаны яго брат пад імем Георга VI.

У сярэдзіне 1930-х гадоў ва ўмовах кіраўніцтва Вялікабрытаніі стала надаваць больш увагі ўмацаванню абароны краіны. Ва ўрадзе ўсведамлялі, што з развіццём авіяцыі Вялікабрытанія стала больш уразлівай для нападу, чым раней. Таму ў 1934 г. была прынятая праграма павелічэння колькасці ваенных самалётаў як у самой Вялікабрытаніі, так і ў імперыі. У 1936 г. Былі рэфармаваны ваенна-паветраныя сілы. Значныя сродкі накіроўваліся непасрэдна на стварэнне новай тэхнікі і рыштунку. У 1930-я гады пытанні знешняй палітыкі сталі прыцягваць усё большую ўвагу брытанскай грамадскасці і палітычнай эліты краіны, што было абумоўлена прыкметнай актывізацыяй у кантынентальнай Еўропе экспансіянісцкіх дзяржаў.

Палітычнае кіраўніцтва Вялікабрытаніі спадзявалася, што, зрабіўшы шэраг саступак Германіі і дазволіўшы ёй зноў заняць звыклае месца сярод вядучых еўрапейскіх дзяржаў, можна будзе з дапамогай дагавораў і пагадненняў абмяжоўваць памкненні нацысцкіх лідэраў і ў той жа час мець у іх асобе надзейных праціўнікаў камунізму ў Цэнтральнай Еўропе. У брытанскім грамадстве палітыка "прымірэння" ў цэлым знаходзіла падтрымку сярод значнай часткі насельніцтва краіны. Гэта было абумоўлена шэрагам фактараў. Пасля заканчэння Першай сусветнай вайны, у ходзе якой Вялікабрытанія панесла вялікія чалавечыя страты, у брытанскім грамадстве шырокае распаўсюджванне атрымалі антываенныя настроі, жыхары Злучанага Каралеўства з вялікім даверам ставіліся да Лізе Нацыі як да інструмента для дасягнення калектыўнай бяспекі. Акрамя таго, нямала брытанцаў лічылі, што з Германіяй пасля вайны па Версальскай дамоўце абышліся занадта сурова.

З прыходам да ўлады Н. Чэмберлена (28 траўня 1937 г.) палітыка «прымірэння» значна актывізавалася. У пачатку 1937 г. Гітлер публічна выказаў намер далучыць Аўстрыю да Германіі, і падобны план не выклікаў пратэсту Лондана. 12 сакавіка 1938 г. Гітлер ажыццявіў аншлюс Аўстрыі, што змяніла баланс сіл у Еўропе на карысць Германіі. Лондан (як і Парыж) толькі фармальна асудзіў дзеянні Германіі. У плыні 1938 г. у краіне ўсё часцей гучалі галасы пратэсту супраць саступак Германіі. У лютым 1938 падаў у адстаўку з пасады міністра замежных спраў Э. Ідэн, што было выклікана яго нязгодай з праводзімай Чэмберленам палітыкай у адносінах да Германіі. Іншы ўплывовы сябра Кансерватыўнай партыі У. Чэрчыль з моманту прыходу Гітлера да ўлады выступаў з крытыкай "прымірэння" Нямецчыны. Лідэры Лейбарысцкай партыі, як і кіраўніцтва Кангрэса тред-юніёнаў, выступалі супраць "прымірэння", аднак не змаглі распрацаваць канкрэтную альтэрнатыву гэтай палітычнай лініі. Апагеям палітыкі "прымірэння" стала Мюнхенскае пагадненне, у падрыхтоўцы якога Н. Чэмберлен адыграў самую

актыўную ролю. 29-30 верасня 1938 г. у ходзе гэтай канферэнцыі было аформлена пагадненне аб перадачы Германіі Судэт (а таксама задавальненне тэрытарыяльных прэтэнзій Польшчы і Венгрыі да Чэхаславакіі), пад дакументам паставілі подпісы Н. Чэмберлен (Вялікабрытанія), Э. Даладье (Францыя), Б. Мусаліні (Італія) і А. Гітлер (Германія). Межы пакінутай тэрыторыі Чэхаславакіі гарантаваліся чатырма краінамі-удзельніцамі пагаднення ад неспровоцыраванай агрэсіі. Да канца 1938 г. у брытанскім грамадстве ўсё гучней

сталі гучаць галасы праціўнікаў "прымірэння". Марскі міністр А. Даф-Купер у знак нязгоды з заключэннем Мюнхенскага пагаднення дэманстравалі падаў у адстаўку. Нават не ўсе кансерватары падтрымалі пагадненне.

Толькі калі 15 сакавіка 1939 г. Германія захапіла ўсю Чэхаславакію і грамадскасць Вялікабрытаніі ўсё больш стала схіляцца да думкі аб неабходнасці аказання супраціву нацыстам, Брытанскі прэм'ер, усведамляючы, што яго знешнепалітычны курс трывае крах, выступіў з крытыкай дзеянняў Германіі, 18 сакавіка Міністэрства замежных спраў накіравала ноту пратэсту Германіі. 31 сакавіка Вялікабрытанія дала Польшчы гарантыі недатыкальнасці яе межаў. У красавіку 1939 г. брытанскі бок прадаставіў гарантыі Грэцыі і Румыніі. Акрамя таго, 26 красавіка 1939 г. у Злучаным Каралеўстве ўпершыню ў мірны час была ўведзена воінская павіннасць. 3 сакавіка да сярэдзіны чэрвеня 1939 г. Вялікабрытанія, Францыя і СССР абменьваліся нотамі па пытаннях, звязаных з праблемай бяспекі ў Еўропе, а з 15 чэрвеня пачаўся наступны раўнд перамоваў у Маскве. Перамовы праходзілі ў абстаноўцы ўзаемнага недаверу. Пазіцыя Злучанага Каралеўства заключалася ў тым, каб не быць ўцягнутым у магчымую вайну. Паралельна з маскоўскімі Вялікабрытанія праводзіла сакрэтныя перамовы з Германіяй у Лондане.

Пад уплывам вестак аб савецка-германскіх перамовах 23 ліпеня прадстаўнікі Вялікабрытаніі (і Францыі) пагадзіліся з прапановай СССР пачаць перамовы аб ваеннай канвенцыі і паралельна працягнуць кансультацыі аб палітычным пагадненні. Прадстаўнікі Францыі і Вялікабрытаніі толькі 11 жніўня прыбылі для іх у Маскву. Пасля атрымання вестак аб падпісанні 23 жніўня савецка-германскай дамовы аб ненападзе 24 жніўня міністр замежных спраў Вялікабрытаніі Галіфакс, выступаючы ў Палаце абшчын, заявіў, што яна стала поўнай нечаканасцю для брытанскага ўрада. Дзеянні Масквы і Берліна пазначалі чарговае паражэнне ангельскай палітыкі «прымірэння». 23 жніўня па запрашэнні ангельскай боку вызначаўся прыезд у Вялікабрытанію Герынга (галоўнакамандуючага ваенна-паветранымі сіламі Германіі) з мэтай правядзення перамоваў з Чэмберленам. Але пасля заключэння маскоўскага пакту Гітлер адмяніў візіт. Тым не менш урад Чэмберлена да самага пачатку Другой сусветнай вайны працягвала спрабаваць дамовіцца з Германіяй. Адначасова з гэтым англійскае кіраўніцтва заключыла 25 жніўня з Польшчай пагадненне аб узаемадапамозе, якое прадугледжвала ваенную падтрымку Польшчы з боку Вялікабрытаніі ў выпадку агрэсіі Германіі. Падобныя дзеянні Уайтхолла не прадухілілі ўварвання нямецкіх войскаў у Польшчу і толькі на некалькі дзён выклікалі замяшанне Гітлера.